

**A szovjet hatalom megjelenése és berendezkedése
Beregszász magyar iskoláiban
(1944–46)
(Történelmi vázlat)**

Rezümé. Beregszász városa fontos szerepet játszott az egész XX. század folyamán (és játszik a mai napig) a kárpátaljai magyar nemzetrészes életében. Az elmúlt száz év ötszöri államváltása miatti hányattatott sors azonban elfedte e városka valós történelmi múltját, vagy a múltunk különböző politikai célok miatt történt ferdítések áldozata lett. E nagy témába tartozik a város iskoláinak története is, amely vagy teljesen elhanyagolt kérdésként hevert, vagy a mindig új hatalom a saját szája íze szerint írta meg/át. Alábbi kutatásunk eredménye azt a mondást igazolja, amely a XX. század elején vált közhelylyé – akié az iskola, azé a jövő. A szovjet hatalom, amely vidékünkön 1944-ben jelent meg, az oktatási intézmények kisajátítását kulcskérdésként kezelte, ezért azt igen gyorsan fennhatósága alá vonta. Ezzel kezébe vette nemcsak az akkori jelent, hanem a felnövekvő generációkon keresztül a jövőt is, amely immár a mi közös múltunk is egyben. Jelen munka Beregszász városa iskolaügyének szovjetesítését, a magyar tannyelvű intézmények átalakítását, azok sorsát kíséri végig az 1944–46 között-

Abstract. The city of Beregszász played an important role throughout the twentieth century (and has been playing) in the life of the Transcarpathian Hungarian nation. However, the troubled fate of the city – resulting from the historic changes occurring over the last hundred years when it belonged to five different countries – has overshadowed its real historical past or due to various political goals the city has become a victim of distortions. This issue includes the history of the schools in the city which has been either totally neglected, or with each new power it has been written/rewritten in its own way. The results of the present research seem to prove the saying – that became commonplace in the early 20th century – he who owns the school, owns the future. The Soviet power, which in our region appeared in 1944, considered the expropriation of educational institutions a key issue, therefore it quickly brought the latter under its authority. Doing so it took over not only the present of that time but also – through the growing up generations – the future, which is now our common past. The current research follows the Sovietisation of the city schools in Beregszász, the modification of the educational institutions

Резюме. УУ житті угорської громади Закарпаття місто Берегове протягом усього XX століття відіграло важливу роль (такий стан справ зберігся й по нині). Протягом бурхливих років минулого століття містечко побувало у складі п'яти держав, а його справжня історія була забута, оскільки наше минуле з різних політичних причин стало жертвою історичних перекручувань. Так сталося і з історією шкіл міста Берегове, яка або була повністю проігнорована, або чинна влада її переписувала (чи писала заново) так, як їй подобалося. Наше дослідження підтверджує ту істину, що стала прописною на початку XX століття: хто володіє школою, тому належить майбутнє. Для радянської влади, яка утвердилася у нашому краї в 1944 році, підпорядкування освітніх закладів (та самої освіти) було ключовим питанням, тому процес заволодіння школами пройшов дуже швидко. Такими діями радянська влада намагалася контролювати не тільки сучасне, а й через підрастаючі покоління – також і майбутнє. У публікації описано стадії радянзації шкільництва міста

* PhD, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója. Историк, доктор філософії у галузі історії, кандидат історичних наук, директор бібліотеки «Опацої Черє Янош» при ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ. Historian, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Director of Library „Apáczai Csere János”

ti években, elsősorban primer források alapján. Ahogyan azt a tanulmányban is jeleztem, sok esetben hiányosak a fennmaradt írott források, mégsem szerettem volna a történeti publicisztika módszereivel élve, saját elképzeléseim szerint kitölteni a meglévő űrt, inkább abban reménykedem, hogy a hiányzó primer kútfőket idővel sikerül pótolni másodlagos és/vagy harmadlagos források segítségével. Ám az sem kizárt, hogy a levéltári iratcsomagok feldolgozása során újabb anyagok bukkannak majd felszínre.

with Hungarian as the language of instruction as well as their plight through the years 1944–46, based mainly on primary sources. As it has been indicated in the study, in many cases the written sources are incomplete and yet I do not intend to make practice of the methods of historical journalism and fill in the existing gap on my way, but rather hope that the missing primary works will in the future be complemented by secondary and/or tertiary sources. However, it might happen that in the processing of archival materials new facts will be uncovered.

Берегове, а також перетворення угорськомовних освітніх закладів у період між 1944 та 1946 роками, перш за все на підставі першоджерел. Письмові джерела, знайдені в архівах, неповні, але ми не мали наміру переходити на стиль історичної публіцистики і заповнювати прогалини припущеннями. Сподіваємося, що відсутні першоджерела з часом вдасться доповнити вторинними та/або третинними джерелами. Разом із тим не виключено, що під час обробки фондів та описів виявляться нові архівні матеріали та дані.

A történeti előzményekről

A háború negyedik évét, 1944-et, a korabeli sajtó a döntő összecsapás évének nevezte. Beregszász városában is minden az egyre közelebb kerülő front árnyékában zajlott: a harctéren harcoló katonák és az itthon maradt családtagjaik megsegítésére irányuló gyűjtési akciók szinte mindennaposak voltak, ám a hivatalok és a boltok kinyitottak, az iskolákban még rendben folyt az oktatás. A lakosság anyagi helyzete nehéz volt, de kielégítő. Változást az hozott, amikor március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, majd március 22-én délután Ungvárra is megérkeztek. Antal István vallás- és közoktatási miniszter rendeletével 1944. március 31-ével – a felsőfokú oktatási intézmények kivételével – az országban mindenütt véget ért a tanév. Az 1. számú magyar hadsereg vereséggel végződött kolomea-i offenzívája után, április 1-jén Sztójay Döme miniszterelnök rendelete alapján a Tisza vonalától keletre eső területeket – tehát Kárpátalját is – hadműveleti területté nyilvánították.¹ Április 7-én a belügyminisztériumban tartott bizal-

¹ A FEDINEC Csilla, VEHES Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, 2010. (a továbbiakban: FEDINEC–VEHES 2010) c. kiadvány 201. oldalán tévesen van feltüntetve Kárpátalja hadműveleti területté történő nyilvánításának rendelete, mivel ott az 1440/1940. M. E. számúra hivatkoznak, holott az *A vallásügyi jogszabályoknak a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeken hatálybalépésével kapcsolatos átmeneti rendelkezésekről* címet viselte. A fent említett hadműveleti területté történő nyilvánítás a m. kir. Minisztérium 1944. évi 1440. számú rendelete vezette be, amely *Az ország területének egy részén a különleges közigazgatási szabályok életbelépéséről* címet kapta. Mindkét rendelet elérhető: Rendeletek tára <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start> (utolsó letöltés: 2015-12-10)

mas értekezleten a szűk körű jelenlévőkkel ismertették az ominózus 6163/1944. BM VII. res. rendeletet,² amelynek értelmében először a VIII. csendőrkerületben – vagyis Kárpátalján – kezdik el az ország teljes „megtisztítását”, a zsidók összegyűjtését.³ Beregszászban április 16-án kezdődött el a zsidók gettóba történő begyűjtése.⁴ A városon belül a Winkler-, a Kont- és a Vári⁵-téglagyárakban, valamint az úgynevezett Weisz-tanya gazdasági helyiségeiben zsúfolták össze őket, majd a városban megkezdődött a *vadászat* a hátrahagyott vagyontárgyakért. A városba összezsúfolt zsidók vasúti kocsikkal történt deportálását május 14–15-én kezdték el.

Az április 4-én Máramaros vármegyében, Ungvár és Munkács városában bevezetett beutazási korlátozásokat április 23-án Jaross Andor belügyminiszter Bereg megyére is kiterjesztette.⁶

Mivel Beregszász vasúti nagyállomására jelentős szerep hárult az élelmiszer- és hadianyag-szállítás szempontjából, ezért a város nem kerülte el a szovjet légitámadásokat. Az 1944. szeptember 16-án délben két hullámban érkezett szőnyegbombázás a nagyállomást szinte teljesen lerombolta.⁷ Ezután egy héttel, 1944. szeptember 23-án, a Petrov vezérezredes parancsnoksága alatt álló IV. Ukrán Front alakulatai Királyhegyesnél átlépték a magyar határt és Kárpátalja hadszíntérré vált. A magyar katonai és hivatali adminisztráció elkezdte állományának kivonását a vidékről.

Ekkor Beregszászban hat elemi iskola működött: I. számú állami elemi leányiskola, II. számú állami elemi fiúiskola, római katolikus elemi iskola, római katolikus zárda elemi leányiskolája, görögkatolikus elemi iskola, zsidó elemi

² Karsai László szerint a rendeletet a németek készítették, s csak átadták azt a magyar szerveknek. Erről bővebben lásd: KARSAI László: A végső döntésképtelenség. *Századok*, 148. évf. 2014. 1. szám, 195.o.

³ MOLNÁR Judit: A zsidók utazásának korlátozásától korlátlan deportálásukig. *Századok*, 148. évf. 2014. 6. szám, 1358.o.

⁴ UNGVÁRI Krisztián: Mesterterv? A deportálások döntési mechanizmusa. *Századok*, 149. évf. 2015. 1. szám, 28.o.

⁵ A beregszászi zsidók elhurcolásával foglalkozó publikációkban következetesen vándorol munkáról munkára egy elírás hibátény, miszerint a zsidókat a Vály-téglagyárba gyűjtötték össze. (Legutóbbi kiadvány, amelyben ez a hiba újra feltűnt: Dupka György: „Ne ítéljete el...!” *Zsidó népiertás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991)*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2015. 200.o.). Beregszászban téglagyárat a Kont, a Winkler és a Vári családok alapítottak. Utóbbi családot a két világháború között Vári Sándor képviselte, aki 1928-ban téglagyárosként Beregszász város zsidó hitközségének elnöke volt. Erről lásd: *Magyar Zsidó Lexikon*. Szerk.: Ujvári Péter, 1929. 109.o. A kötet HTML változata elérhető: <http://www.elib.hu/04000/04093/html/index.htm> (utolsó letöltés: 2015-12-10)

⁶ A korlátozott beutazási lehetőséget a belügyminiszter a 96.000/1944. B. M. számú rendelete szabályozta, amellyel Ung, Bereg és Ugocsa megyékre is kiterjesztették azt, erről lásd: BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945*. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Nyíregyháza, 2005. 199.o.

⁷ BALOGH Sándor: *Sorsüldözöttek*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. 6.o. (a továbbiakban: BALOGH 1992)

iskola.⁸ Ezenkívül volt még a városban egy 1895-ben megnyílt Állami Főgimnázium⁹ és egy 1942-ben nyílt Városi Kereskedelmi Középiskola.¹⁰

Amit a Magyar Királyi Állami Főgimnáziumról tudunk

Ahogy az ország minden más iskolájában, úgy Beregszász városában is 1944. április 1-jével befejezték a tanévet, és mivel kelet felől a front gyorsan közeledett, április 8-án a bizonyítványokat is kiosztották.¹¹ Egyes kutatók szerint a várost a magyar 24. gyaloghadosztály 1944. október 28-ig tartotta,¹² míg mások¹³ október 26-át jelölik meg a szovjet csapatok bevonulási napjának.¹⁴ Ugyancsak a kollektív emlékezetben maradt fenn az az információ is, hogy a visszavonuló magyar hadsereg fedezetként a római katolikus templom tornyában géppuskásokat hagyott.¹⁵ A város lakosságának kollektív emlékezete szerint a szovjet csapatok október 26-án kora délután a szőlőhegy felől kezdték lőni a települést, ám mivel vissza senki sem lőtt, estére elcsendesedett a környék. Másnap Munkács felé menetelő szovjet csapatokat láttak, meg a Bocskai utcán sorakozó hadifogoly honvédeket, akiket szintén Munkács felé hajtottak gyalogmenetben a lovas katonák. Az utcákon szovjet katonák járőröztek, de ekkor még nem történt más változás. Október 29-én, vasárnap a lakosság templomba ment,¹⁶ s nem is gondolta, milyen gyökeres változás indult el a város életében. November elején a Magyar Királyi Állami Főgimnázium diákjai közül többen is bemerészkedtek iskolájukba, ahol tanáraik is épp azon voltak, hogy összegyűjtsék egykori tanítványaikat. Az épületben 1944 márciusától német katonai kórház működött, amely a többi alakulat visszavonulásával maga is továbbállt. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (KTÁL) hiányosan fennmaradt forrásokból¹⁷ az azonban pontosan kiszűrhető, hogy a tanulók beiskolázása 1944. november 17–18-án lezajlott,¹⁸ s a hónap folyamán részlegesen visszaállt a tanítás is, bár sem az osztálylétszámok, sem a tanári

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) 67. fond, 3. opisz, 207. ügyirat, 26. és 31. lapok

⁹ *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989.* Szerk.: BENDA István, dr. OROSZ László. Magyarországi Intézet, Budapest, 1990. 11–12. o.

¹⁰ *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996.* összeállította: Mészáros István. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 99. és lásd még KTÁL 410. fond, 1. opisz, 1. ügyirat, *A Beregszászi Kereskedelmi Iskola iratai*

¹¹ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 190. ügyirat, 25–26. lap

¹² SZABÓ József János: *Az Árpád-vonal. A magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944.* Timp Kiadó, Budapest, 2002. 267. o.

¹³ MÓRICZ Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001. 123. o.

¹⁴ Ez az október 26-i beregszászi bevonulás jelenik meg mindenhol a kárpátaljai ukrán történeti munkákban is, lásd: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány. Ungvár, az UzSNU „Hoverla” Kiadója, 2011. 116. o. és FEDINEC–VEHES 2010, 352. o.

¹⁵ BALOGH 1992, 8. o.

¹⁶ A város lakosainak kollektív emlékezetében megmaradt eseményekről lásd: CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004. 164. o. és BALOGH 1992, 8. o.

¹⁷ Ezek zöme a Beregszászi Állami Gimnázium osztálykönyvei.

¹⁸ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 176., 179., 181. és 183. ügyiratok, 2. lapok.

gárda nem volt sem teljes, sem a régi. Akkor még nem gondolták a városka lakói, hogy ezek a nagy múltú gimnázium végnapjai voltak.

A beregszászi, viszonylag eseménytelen, szovjet bevonulás mellett mindközben vidéken igen eseménydús napok követték egymást, s a csehszlovák és a szovjet hatalom egymásnak feszült – kié is legyen e talpalatnyi föld. A történelemből már tudjuk, ki győzött. 1944. november 13-án a IV. Ukrán Front vezérkara parancsot adott ki, hogy háromnapos munkára köteles jelentkezni minden hadköteles magyar és német nemzetiségű kárpátaljai férfi. A 19-én megalakult Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja, 26-án pedig Munkácson Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságának első kongresszusán kimondták „*Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával történő újraegyesülését*”.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 5-én létrehozott egy 17 fős közoktatási megbízotti hivatalt *Pedagógiai Bizottság* néven, amely átvette az iskolaügyek irányítását a néptanács közművelődési osztályától.¹⁹ A bizottság élén Ivan Kerca professzor állt, aki a 6. számmal kiadott rendelkezésében arra szólította fel a pedagógusokat, hogy jelentkezzenek korábbi iskoláikban és kezdjék meg a tanítást.²⁰ A beregszászi főgimnáziumban ekkorra a tanulók beiskolázása már megtörtént. Ugyanezen a napon a 7. számú határozatban rendelkeztek az idegen kiadványok elkobzásáról.²¹ Ennek értelmében mindegyik nép-, közép- vagy szakiskola igazgatósága, záros határidőn belül köteles volt újraleltározni könyvállományát, s abból kivonni, illetve megsemmisíteni minden:

- magyar és német tankönyvet;
- magyar és német irodalmat eredeti nyelven vagy fordításban egyaránt;
- népellenes kiadványt, mindegy milyen nyelven és hol adták ki;
- magyar revizionista földrajzi térképet;
- népellenes fasiszta illusztrációt és plakátot;
- a magyar helytartó arcképét és mindenkiét, aki Kárpátontúli Ukrajna idegen megszállására emlékeztetett.²²

A néptanács december 5-én rendelkezett még a csehszlovák és magyar állami vagyon elkobzásáról.²³ Utóbbi rendelet értelmében a Magyar Királyi Állami Főgimnázium épületét szovjet állami tulajdonná nyilvánították, s abban ukrán nyelvű gimnáziumot alakítottak ki. Lengyel Ágota, egykori gimnazista így emlékezett erre vissza: „*December első napjaiban megjelent az osztálytermünkben egy bizottság – a személyekre már nem emlékszem, de azt hiszem, hogy a korábban Kárpátalján működő különböző ruszin gimnáziumok tanárai lehettek –, és közölte, hogy a magyar*

¹⁹ FEDINEC Csilla: A rendszerváltás Kárpátalja oktatásügyében 1944–1945-ben. *Pánsíp*, 1997/3. 32. o.

²⁰ A határozat szövegét lásd: *Вісник Народної Ради Закарпатської України /Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Hírmondója/*, 1944. december 15. 14.

²¹ Уо.

²² ВИСЦЬКА, Таміла. *Три сходи до самоствердження. Освіта, трудова і громадянська діяльність жінок Закарпаття*. Ужгород, Ліра, 2006. с.190.

²³ *Kárpátalja évszámokban*, 119–120.

nyelvű oktatás megszűnik a gimnáziumban. Közölte azt is, hogy aki úgy érzi, hogy ukrán nyelven vállalni tudja az iskolai oktatást, az maradhat az iskolában.

Az osztályban hárman voltunk a lányok közül, akik többé-kevésbé ismertük a rutén (nem az ukrán vagy orosz) nyelvet, és mivel érettségi előtt álltunk, szüleink tanácsára vállaltuk az idegen nyelven való tanulást. A párhuzamos osztályból csak egy fiú volt, aki vállalkozott erre a feladatra, Legeza Tivadar. A három lány Filemon Mária, Hrabár Judit és jómagam, Lengyel Ágota lettünk tanulói az újonnan alakult ukrán állami gimnáziumnak. A többi osztálytársnőnk a közeli Máramarosszigeten, illetve az akkor még nyitott határon át Magyarország különböző gimnáziumaiban próbált szerencsét.”²⁴

A fenti visszaemlékezésben megnevezett három leány- és az egy fiúnövendék nevét alátámasztja a KTÁL beregszászi részlegén megtalált, az 1944/45-ös tanév VIII. a osztályának előmeneteli naplója. A naplóban 32 nevet találunk, ahol valóban ott szerepel cirill betűkkel a visszaemlékezését tollbamondó Lengyel Ágnes (ott Ágota) neve, akinek apja Lengyel Mihály polgári iskolai tanár volt.²⁵ A névsorban a fent említett Hrabár Judit nevét is megtaláljuk, aki ugyan Munkácson született, s görögkatolikus hitvallásúként volt bejegyezve, ám apja akkor éppen bankigazgató volt Beregszászban. Vagy a szintén görögkatolikus felekezethez tartozó beregszászi születésű Filemon Mária és a kovászói Legeza Tivadar.²⁶ A névsort olvasgatva azonban feltűnik, hogy a visszaemlékező által magyarként megnevezett osztálytársai közül egyedül ő volt római katolikus hitvallású, míg a többiek mind görögkatolikusok. Igen, a vidéken akkor is szép számban éltek magyar ajkú görögkatolikusok, ám azt is evidenciaként kezeljük, hogy a református és római katolikus felekezethez tartozók azonban csak magyarok lehettek. Amennyiben ez utóbbit elfogadjuk, akkor abban a végzős ukrán tannyelvű gimnáziumi osztályban találunk még két római katolikust és egy reformátust is.²⁷ A nevek között szembeötlik még Sáradi József (Ardó) és Kovács Éva (Beregsom) neve, akik bár görögkatolikus felekezetűként vannak bejegyezve, nem szláv a nevük.²⁸

A felemás 1944/45-ös tanévet követően azonban a magyar gimnázium Verkeparti patinás épületében az ukrán tannyelvű 1. Számú Középiskola kapott helyet. Alapító emléktábláját megfordították és – ukrán nyelvű szöveggel – Scsorsz-dombormű (az iskola névadója) került rá.²⁹ A magyar nyelvű oktatás kiszorult a gimnáziumból.

²⁴ Az 1944–45-ös tanév. Lengyel Ágota visszaemlékezése. In *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Szerk.: Benda István, dr. Orosz László. Magyarországi Intézet, Budapest, 1990. 26. o.

²⁵ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 183. ügyirat, 13. lap

²⁶ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 183. ügyirat, 3., 11. és 14. lapok

²⁷ Veron Lajos, szül.: Nagyszőlös és Cilo Pál, szül.: Tarnó/Trnovó

²⁸ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 183. ügyirat, 3-19. lapok

²⁹ DALMAY Árpád: Magyar nyelvű oktatás Beregszászon és körzetében 1945-től napjainkig. A beszámoló elhangzott a beregszászi öregdiákok 1988. évi balatonvilágosi találkozásán. In Szerk.: BENDA István, dr. OROSZ László: *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Magyarországi Intézet, Budapest, 1990. 28. o.

Az 1944 decemberében létrehozott ukrán nyelvű gimnáziumot állami reál-gimnáziumnak nevezték el, s első igazgatója Lukovics Anton volt.³⁰ Abból a pár osztálykönyvből, amely megmaradt a KTÁL beregszászi részlegén, kusza kép rajzolható meg az új gimnáziumról: például az I/a osztályba 1944. november 18-án 54 tanulót iskoláztak be,³¹ ám az év végén mindössze 27 tanuló számára állítottak ki bizonyítványt, akik mind görögkatolikusok voltak, s születési helyként zömmel ukrán települések voltak feltüntetve.³² Vagyis az osztálylétszám fele lemorzsolódott az év végére, akik java részben magyar lehetett, mivel a naplókban fellelhetők olyan bejegyzések, amelyekben magyar tanulók különvizsgáját jegyezték, akiket szülei elvittek a gimnáziumból.³³ Ám nemcsak a végzős osztályban voltak magyar tanulók, mivel szétszórta, de szinte minden évfolyamon fellelhetők szülői igazolások, amelyek magyar nyelven íródtak.³⁴

Az 1945/46-os tanévből a levéltárban megmaradt osztálykönyvek feljelen a *Beregszászi Állami Reál-gimnázium* felirat áll, ám azok zömét a csehszlovák időben készült formanyomtatványokban vezették, ruszin/ukrán nyelven.³⁵ Ezek között az osztálykönyvek között érdekes tartalmúak is meglapulnak. Például az egyik osztály, pontosabban az 1945/46-os tanévi VI/b osztálykönyve (amely történetesen egy magyar nyomtatványú osztálykönyvet használt) 1945. november 8-ig ukránul volt vezetve, ám november 9-től a naplóvezetés egyszer csak magyarra vált.³⁶ Aztán ugyancsak november 19-ig ukrán nyelv és irodalom szerepelt a tantárgyak között, míg november 20-án az addig fekete tussal beírt ukrán nyelv kékkel felül lett írva magyar nyelvre,³⁷ s végig az is maradt, majd ebből lettek a tanulók év végén osztályozva, nem ukránból. Utóbbi annál érdekesebb, mivel Kárpátalján a magyar nyelv oktatásáról megjelent, mindenki által ismert és hivatkozott tanulmányban, illetve a kétnyelvű kronológiai gyűjteményben is az szerepel, hogy a szovjet oktatási minisztérium 1947. december 1-jén rendelkezett arról, hogy „*az anyanyelv valamint az orosz nyelv és irodalom eredményesebb elsajátítása érdekében*” a „*nem ukrán és nem orosz tannyelvű iskolákban*” megszüntetik az ukrán nyelv és irodalom oktatását.³⁸ Érdekes ennek az osztálynak a tanári gárdája is, akiknek neve ugyan ukránul került az osztálykönyv elejére, de az orosz nyelv és irodalmat oktatón kívül mindenki magyar volt.

³⁰ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 176. ügyirat, 1. lap

³¹ Uo., 3. lap

³² KTÁL 432. fond, 1. opisz, 177. ügyirat, 1–17. lapok

³³ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 182. ügyirat, 2. lap

³⁴ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 181. ügyirat, 21–24. lapok

³⁵ KTÁL 432. fond, 2. opisz, 9–15. ügyiratok (a tanulók születési helyei – Nagykomját, Alsó- és Felső Remete, Ilonca, Jaszinya, Újbótrágy, Ploszkiv, Királyháza, Beregszász, Somitanya, Ilosva, Kovászó, Gut, Bogdán, Mátyfalva, Egres, Huszt – már nem a zömmel magyarok lakta településeket mutatja)

³⁶ KTÁL 432. fond, 1. opisz, 185. ügyirat, 13. lap

³⁷ Uo., 14. lap

³⁸ FEDINEC Csilla: Nemzetiségi iskolahálózat és magyaroktatás Kárpátalján. *Fórum, Társadalomtudományi szemle*, 2001 /1, 5.o. és ugyanezt lásd még: *Kárpátalja évszámokban*, 139–140.o.

1. táblázat. Az ukrán tannyelvű Beregszászi Állami Reálgimnázium VI.b osztályában az 1945/46-os tanévben tanított tanárok³⁹

Tantárgy	Tanár neve
ukrán nyelv és irodalom	Legeza Gizella ³⁹
orosz nyelv és irodalom	Ivancsova ....
algebra	Sztankovics Ferenc
mértan	Szpacskova Margaréta
fizika	Sztankovics Ferenc
földrajz	Karádi Viktor
történelem	Pásztor Mihály
természetrajz	Simon Mária
német nyelv	Apkarovitsh (<i>Józsefné</i>) Margit
katonai felkészítés	Legeza Gizella

(forrás: saját szerkesztés a KTÁL 432. fond (A Beregszászi Állami Gimnázium iratai), 1. opisz, 185. ügyirat, 1. lapja alapján)

Fenti forrásinformációk után két kérdés merül fel:

- 1) milyen nyelvű volt az oktatás az immár ukránná vált gimnázium VI/b osztályában,
- 2) s miképpen lehet, hogy az eddig hivatalosnak elkönyvelt 1947 decembere előtt is volt olyan osztály Beregszászban, ahol nem tanították az ukrán nyelvet?

Az első kérdésre a forrás adja meg a választ, vagyis az első három hónapig lehet, de nem biztos, hogy ukrán, de 1945. november elejétől egész biztosan magyarul zajlott az oktatás a kurrens osztályban. A második kérdésre adandó válaszom a kutatás alapján az, hogy nagy valószínűséggel az eddigi kutatók csak az állami rendeleteket vették alapul, s az oktatási intézményekben keletkezett közvetlen forrásokat nem emelték fel.

Oktatásügyi igazgatás kiépítése szovjet módra

1944 őszén a berendezkedő szovjet hatalom közoktatásért felelős szerve végül is megengedte, hogy a csonkára sikeredett 1944/45-ös tanévet minden más iskolában, amelynek nem pusztult el az épülete – a magyar gimnáziumot kivéve – az addigi rend szerint tanítsák le. Ennek ellenére gőzerővel folyt a vidék oktatási rendszerének szovjetesítése, és mennél több magyar növendéket próbáltak ukrán iskolákba terelni. A korabeli források alapján meglepően sok magyar szülő adhatta ukrán tannyelvű iskolába gyermekét, s a számok nagysága miatt született meg 1944. december 15-én a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 6. és 19. számú határozata, amely arról rendelkezett, hogy:

³⁹ Akit később férje után mindenki Drávai Gizellaként ismert, s pár évvel később az első magyar nyelv és irodalom tankönyvek egyik szerzője volt

- „minden olyan magyar tanulót, akit szülei ukrán nép-, szak-, polgári- vagy középiskolába íratnak be, külön csoportba kell tenni;
- ezek a magyar iskolások egész tanéven át csak ukrán és orosz nyelvet, illetve irodalmat fognak tanulni;
- ezen belül a népiskolákban napi négy óra ukrán kötelező, a polgári, szak- és középiskolákban pedig két ukrán és két orosz nyelv;
- a tananyag tartalma ukrán és orosz nyelvi grammatika, stilisztika, irodalom, valamint ezen órák keretében lesznek még előadások a Szovjetunió történetéből és földrajzából is.”⁴⁰

Az oktatási rendszer egységesítése az iskolák hivatalos bélyegzőjére is kiterjedt, s az utasításban kikötötték, hogy a település neve alatt ott kell lenni egy ötágú csillagnak is.⁴¹ Ez már a szovjet ideológiai jelképek bevezetését jelentette, amelyet az iskolákban kötelezően bevezetendő Szovjetunió és USZSZK Alkotmányának, illetve a Szovjetunió történelmének oktatása követett.⁴² A tanárokat pedig az új rendszer agitátorként kezdte használni, mikor 1944. december 30-i rendeletével kötelezővé tette számukra az iskolán kívüli munkát a falu lakosai között.⁴³

Átnézve a levéltárban jelenleg hozzáférhető beregszászi tanügyi körzet 1944. évi iratait azt konstatálhatjuk, hogy nem találtunk említést magyar iskolákról, csak ukrán iskolába íratott magyar gyermekekről, meg ukrán és orosz tannyelvű iskolákban dolgozó tanítókról és tanárokról.⁴⁴ A magyar nyelvű iskolai oktatásról az első említés a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1945. április 15-én Ungváron kiadott rendeletében található, amely engedélyezte az ukrán népiskolákban magyar párhuzamos osztályok és az önálló magyar iskolák megnyitását, amennyiben azt a szülők kérvényezték. A határozatban hangsúlyosan ki volt emelve, hogy a magyar osztályokban csak és kizárólagosan magyar nemzetiségű gyermekeket lehetett beiskolázni.⁴⁵ Fenti források szövegei arra engednek következtetni, hogy az 1944/45-ös tanévben a magyar nyelven oktató intézményeket a hatalom nem tekintette magáénak, hisz csak az ukrán tannyelvűekről rendelkezett.⁴⁶ Ezt látszik alátámasztani az is, hogy az iskolák államosításáról az 1945. április 20-i, 58/1945. számú tanácsrendelet döntött. Eszerint minden oktatási intézmény állami státuszt kapott, az egyházi

⁴⁰ KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 1. lap

⁴¹ A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 23/1945. számú rendelete *Az iskolai bélyegzők szövegéről és formájáról*, L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 1. lap

⁴² A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 24/1945. számú rendelete *A politikai foglalkozás bevezetéséről az iskolákban*, L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 1. lap

⁴³ A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 26-V-1944. számú rendelete. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 5. lap

⁴⁴ A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 29-én kelt 40.02.I–IV. szám alatti határozata *A munkahely-igénylési kérvény benyújtásáról*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 3. lap

⁴⁵ A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 1050/1945. számú, 1945. május 3-án kelt rendelete *A magyar párhuzamos osztályok és iskolák nyitásáról*, L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 27. lap

⁴⁶ A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 1086/1945. számú rendelete *Az 1944/45. tanév befejezéséről*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 28. lap

iskolák pedig a falvak és városok fennhatósága alá kerültek.⁴⁷ A pedagógusok állami alkalmazottá váltak.⁴⁸ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1945. július 20-án 63138-V/1945. szám alatti határozatával indította el a vidék oktatási rendszerének reformját, amely az 1945/46-os tanévtől lépett életbe. Eszerint:

- a népiskolából elemi iskola lett, négy osztállyal;
- a polgári iskolából nem teljes fokú középiskola, hétszotállyal;
- a gimnáziumból pedig teljesfokú középiskola, tíz osztállyal, vagyis a gimnázium mint iskolatípus megszűnt létezni.⁴⁹

Az új hatóság, minden felmérést mellőzve, az iskolai hálózatot túl gyérnek minősítette, és annak kibővítéséről rendelkezett.⁵⁰ minden helységben új iskolát kellett nyitni, ahol nem kevesebb, mint 20 iskoláskorú gyermek volt.⁵¹ Utóbbi kitétel nem vonatkozott a magyar tannyelvű intézményekre, mert azokat csak ott lehetett megnyitni, ahol legkevesebb 30 tanköteles korú gyermek szülője kérvényben folyamodott a helyi tanügyi körzethez az iskola és/vagy párhuzamos osztály megnyitására.⁵² Az úgynevezett nem teljes fokú középiskola (a magyar terminológiában az *általános iskola*) akkor hétszotályos volt. Beregszászban 1945-ben egy középiskola nyitását iránnyozták elő, amely ukrán tannyelvű volt.⁵³ Ugyanekkor lett kötelező a gyermekek 7 éves kortól történő beiskolázása is.

Pouchán Fedor tanfelügyelő 1945 decemberében értesítette a beregszászi tanügyi körzet minden iskoláját, hogy a Szovjetunió alkotmánya 124. cikkelye alapján az iskolák épületében tilos hitoktatást tartani.⁵⁴

Beregszász két magyar tannyelvű iskolájáról

Arról minden kételyt kizáróan nyilatkozni, hogy a szovjet Vörös Hadsereg bevonulása után a városban hány és milyen tannyelvű iskola működését engedélyezték, nem tudunk, mivel hiteles korabeli források erről még nem kerültek elő. Amelyek pedig a levéltárban fellelhetők, azokban több zavaró tényező van, melyek figyelmen kívül hagyása torz és/vagy felületese következtetés levonására ad csak lehetőséget. Egyik ilyen zavaró tényező a naplók vezetési nyelve, a beiskolázott tanulók neve és felekezete,⁵⁵ mivel gyakran ruszinul/ukránul van vezetve a napló,

⁴⁷ KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 33. lap

⁴⁸ KTÁL, P-14. fond, 1. opisz, 51. ügyirat, 3. lap

⁴⁹ KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 2. ügyirat, 1. lap

⁵⁰ Постанова НРЗУ // *Молодь Закарпаття*, 29 липня 1945 р.

⁵¹ Az 1945. július 20-i 63138-V/1945. számú rendelet 2. pontja szerint

⁵² L.: a *Magyar tannyelvű elemi iskolák megnyitásának engedélye, feltételei* a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1945. április 15-i rendeletének 1. pontját

⁵³ L.: a 1945. július 20-i 63138-V/1945. számú rendelet 4. pontját, KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 33. lap

⁵⁴ KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 43. lap / A beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2501/1945. számú rendelete *Az iskolákban történő hitoktatás megtiltásáról*

⁵⁵ L.: KTÁL 434. fond, 1. opisz, 105. ügyirat, amelynek a borítóján *A beregszászi ukrán népiskola* felirat áll, de a beiskolázott 52 tanulóból 34 fő református, 15 fő római katolikus, 2 fő görögkatolikus és 1 zsidó hitvallású, 1-27. lapok

de a magyar nyelv oktatása is be van írva. Ami viszont egyértelműen megállapítható, hogy az első tanítási nap a városban 1944. december 22. volt,⁵⁶ illetve, hogy az elsőnek nevezett 1944/45-ös tanévben az oktatási intézmények elnevezése *állami elemi népiskola* és *polgári iskola* maradt.⁵⁷ Az ukrán népiskola igazgatójává Gergely Jurijt, míg a magyar népiskola élére Sztrizsák Jurijt nevezték ki.⁵⁸ A fennmaradt osztálykönyvek, amelyek fejlécén zömmel az *Ukrán népiskola* felirat szerepel, tele vannak magyar vezeték- és keresztnévű, református és római katolikus hitvallású gyermeknévvel.⁵⁹

Tercier sajtóforrási adatok Beregszász iskoláiról az 1945/46-os tanévről vannak csak, amely szerint a városban 1945 szeptemberében az alábbi öt iskola működött:

- 1) tízosztályos ukrán tannyelvű középiskola,
- 2) hétosztályos ukrán tannyelvű nem teljes középiskola,
- 3) hétosztályos magyar tannyelvű nem teljes középiskola,
- 4) négyosztályos magyar tannyelvű elemi iskola a Kuklyában,
- 5) négyosztályos ukrán tannyelvű elemi iskola a Kuklyában.⁶⁰

Nagy valószínűséggel azonban az újságcikk szerzője tévesen írta a 4. sorozású négyosztályos magyar tannyelvű elemi iskola után azt, hogy az a kuklyai tanyán működött, mivel ott csak egy iskola volt, viszont Beregszász városában a négyosztályos magyar tannyelvű elemi iskolát kihagyta.

A Beregszászi Állami Magyar Tannyelvű Népiskoláról alig maradt fenn levéltári forrás, amelyet 1945 szeptemberétől Magyar Tannyelvű Elemi Iskolának kereszteltek át. Töredékes adatok a 1945. december 5-én elindított, s magyar nyelven megjelent *Vörös Zászló* lapban találhatóak róla, ahol arról tudósítottak, hogy a „*magyartannyelvű elemi iskolában 16 osztály van, amelyből:*

- 1. évfolyamon 6,
- 2. évfolyamon 4,
- 3. évfolyamon 3,
- 4. évfolyamon 3 párhuzamos osztály van.”⁶¹

Ebben a tudósításban azonban már az 1945/46-os tanévi adatot látjuk. A fennmaradt levéltári forrásokból csupán az alábbi tanulói létszámokat és osztálytanítói neveket sikerült rekonstruálni.⁶²

⁵⁶ KTÁL 434. fond, 1. opisz, 93., 95., 97. ügyirat, 1. lapjai

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ KTÁL 434. fond, 1. opisz, 93. és 95. ügyirat 1. lapja

⁵⁹ L.: KTÁL 434. fond, 1. opisz, 105., 109., 113., 114-115., 120., 123., 126., 128-129. ügyiratok

⁶⁰ URAY Rozál: A berehovói iskolák a számok tükrében. *Vörös Zászló*, 1946. július 28. II. évf., 61. (70.) szám. 2.o.

⁶¹ Sz.n.: 9-től 10-ig a beregszászi magyar elemi iskolában. *Vörös Zászló*, 1945. december 6. I. évf., 2. szám. 2.

⁶² Természetesen az osztálynaplókban tanulói névsorok, oktatási és vizsgatárgyakat is találunk

2. táblázat. A Beregszászi Magyar Tannyelvű Elemi Népiskola tanulói és tanári adatai az 1945/46-os tanévben

Osztály	A tanulók létszáma	Az osztálytanító neve	Az adatok ügyiratszám
1/a	59	Regős Istvánné/Erzsébet	130
1/b	46	Szeles Klára	131
1/c	56	Báthory Ferencné/Irén	132
1/d	?	?	
1/e	45	Hemző Ilona	133
1/f	?	?	
2/a	52	Novák Béla	139
2/b	?	?	
2/c	?	?	
2/d	52	Duzsej Anna	142
3/a	46	Neumarker Ferencné/Mária	108
3/b	?	Kurah Iván	146
3/c	?	?	
4/a	55	Berényi Malvin	116
4/b	56	Kampó Sándor	150
4/c	51	Scheffer Ernő	151

(forrás: saját szerkesztés a KTÁL 434. fond (*A Beregszászi Elemi Népiskola iratai*), 1. opisznak a táblázatban jelölt ügyiratai alapján)

A hétosztályos iskoláról már többet tudunk, s nemcsak a fent említett körzeti pártlapból. Utóbbi szerint a beregszászi hétosztályos magyar tannyelvű nem teljes középiskola az 1945/46-os tanévben kezdte meg működését,⁶³ s akkor ott 16 párhuzamos osztályban 620 tanuló volt, illetve 1946 februárjában költöztek át a Bogdan Hmelnickij (egykori Bocskai) utcára az eredeti Magyar Királyi Állami Elemi Fiú- és Leányiskola épületébe.⁶⁴ Itt már külön fiú- és lányosztályokban tanítottak.⁶⁵ Ekkor igazgatója a fent említett Sztrizsák Jurij volt, akit valószínűleg 1946 januárjától nevezték ki az iskola élére,⁶⁶ mivel 1945 decemberében még Rokicky Béla töltötte be ezt a pozíciót,⁶⁷ helyettese pedig Tótin Viktor volt.

⁶³ A tény valós, mert az 1944/45-ös tanévben a magyar nyelven oktató hétosztályos iskolát Beregszászi Polgári Iskolának nevezték – *Берегівська горожанська школа* felirat állt minden osztálykönyv borítóján, erről L.: KTÁL 433. fondját

⁶⁴ TÓTIN Viktor: A beregszászi nemteljesfokú középiskola élete. *Vörös Zászló*, 1946. május 23. II. évf., 42. (51.) szám. 2.

⁶⁵ NÁDAS Anna: Vizsgálják a magyartannyelvű nemteljesfokú középiskola. *Vörös Zászló*, 1946. május 26. II. évf., 43. (52.) szám. 2.

⁶⁶ KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 5. ügyirat, 3. lap

⁶⁷ Sz.n.: A beregszászi hétosztályos iskola szilveszteri estje. *Vörös Zászló*, 1946. január 6. II. évf., 2. szám. 2.

A KTÁL beregszászi részlegén, a 433. fondban található osztály- és iskola-látogatási naplók alapján a magyar iskolában az 1945/46-os tanévben az alábbi tanárok tanítottak:

- Magyar nyelv – Legeza Gizella, Karádi László, Lengyel Mihály, Pásztor Mihály
- Orosz nyelv – Bodnár Erzsébet, Holovács Ignác, Tótin Viktor
- Történelem – Réthy Ilona, Pásztor Mihály, Sztrizsák György
- Földrajz – Karádi László és Pásztor Mihály
- Számtan – Schönplflug Irén
- Algebra – Sík Mihályné
- Mértan – dr. Harsányi Miklósné /Erzsébet
- Természetrész – Simon Mária és Dudits Klára
- Német nyelv – Apkarovitch Józsefné /Margit, Mellinger Pál
- Testnevelés – Bodnár Erzsébet
- Kémia – dr. Harsányi Miklósné /Erzsébet.⁶⁸

Amennyiben összevetjük az ukrán tannyelvűvé változtatott *Beregszászi Állami Reálgymnázium* VI/b osztály tanárainak neveivel, akkor sok átfedést találunk. Csak feltételezzük, hogy ezek a tanárok addig tanítottak a gimnáziumban, ameddig az utolsó magyar többségű osztályt kibocsátották, majd teljes állásba átvezényelték őket a magyar hétosztályos iskolába.

A korabeli sajtóban a város iskoláiról csak statisztikai adatokat találunk, mint például az 1946. szeptember 1-jei számban, ahol az egyes iskolákban dolgozó tanárok számát közölték. Ezek a számadatok önmagukban nem mondanak semmit, de például a magyar tannyelvű négy- és a hétosztályos iskolánál következtetni engednek a párhuzamos osztályok meglétére.

3. táblázat. Beregszász városában 1946 szeptemberében működött iskolák és a bennük oktató tanárok száma

s/sz	Az iskola megnevezése	A benne dolgozó tanárok száma
	Négyosztályos magyar tannyelvű	12
	Négyosztályos orosz tannyelvű	4
	Négyosztályos ukrán tannyelvű /kuklyai/	2
	Hétosztályos magyar tannyelvű	27
	Hétosztályos ukrán tannyelvű	11
	Tízosztályos ukrán tannyelvű	22

(forrás: saját szerkesztés Kovács Judit: Körzetünk iskolaügye a tanév elején. *Vörös Zászló*, II. évf., 71. (80.) szám. 1946. szeptember 1., 2. o. alapján)

⁶⁸ KTÁL 433. fond, 1. opisz, 131–133., 138–140. ügyirat 1–2. lapjai

És mi lett az egyházi iskolákkal?

1944 tavaszán még három felekezetnek volt működő iskolája a városban. A szovjet csapatok bevonulása utáni időszakból csak a római katolikus intézményről maradtak fenn korabeli dokumentumok a Beregszászi Római Katolikus Könyvtárban. Pásztor Ferenc, aki ekkor a helyi római katolikus plébános volt, 1944. szeptember 1–2-án templomi hirdetésében az iskolai beiratkozás kérdésének megbeszélésére várta a szülőket. Az oktatás azonban nem kezdődött el, mert közelgett a front, és a szeptember 16-án lezajlott vasúti nagyállomás bombázása nemcsak jelentős károkat okozott, de igen megrémítette a város lakosait. Az október 1-jén tartott szülői értekezleten újra a tanítás elkezdése volt a téma.⁶⁹ A szovjet csapatok a vasútállomás bombázása után tíz nappal bevonultak a városba, így aztán az iskolai oktatás megkezdése ismét csúszott. A beregszászi római katolikus egyház képviselőjében Pásztor Ferenc főesperes, plébános, egyházközségi elnök 1945 januárjában beadvánnyal fordult Zakarpatszka Ukrajna Központi Nemzeti Tanácsának tanügyi osztályához, hogy az egyházközség által fenntartott elemi fiú- és leányiskolákban a magyar tannyelvű tanítás megkezdését engedélyezzék. A beadványhoz csatoltak egy 177 szülő által aláírt kérvényt is. Az egyházközségi beadványra Scitovszky Antal, Beregszász város Nemzeti Bizottsága Elnökének⁷⁰ aláírásával érkezett kétnyelvű (ukrán–magyar) válasz 1945. március 13-i keltezéssel,⁷¹ amelyben elutasították a kérést. A határozat arra hivatkozott, hogy „Zakarpatszka Ukrajnában, akár a Szovjetunióban a tanulás teljesen ingyenes és csak állami iskolák vannak, így a felekezeti iskola ilyen kérelmet nem terjeszthet elő.”⁷² A határozat ellen azonban a kézbesítéstől vett 15 napon belül fellebbezéssel lehetett élni. A fellebbezést Pásztor Ferenc be is nyújtotta, s felhívta az illetékesek figyelmét:

„1. A szülők kérelme általánosságban csak a magyar tannyelvű tanítás engedélyezésére vonatkozik s nem említi s nem is érinti az iskolának felekezeti jellegét.

2. Az egyházközség hivatalos képviselője kötelezettséget vállalt ugyan s az erről szóló nyilatkozatot írásban is csatolta – az iskola dologi kiadásainak viseléséről, de csak abban az esetben, ha a politikai község ezen terhek viselésére nem vállalkoznék.

3. a magyar tanítás engedélyezése esetében iskolánk aláveti magát az állam törvényeinek s kötelezi magát képesített tanerő által az állam nyelvének előírt óraszámában való tanítására, csak annyit kér az illetékes tanügyi hatóságtól, hogy

⁶⁹ SZENDREY Anita: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949). In *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. 2011/1. 127–128. (a továbbiakban: SZENDREY 2011)

⁷⁰ Scitovszky Antal 1944-ig Beregszász város polgármestere volt

⁷¹ A tanulmányban idézett iratok fénymásolatát Bohán Béla atyától, egykori beregszászi plébánostól kaptam meg, amit ezúton is szeretnék megköszönni neki

⁷² Beregszászi Római Katolikus Könyvtár, *Beregszász város Nemzeti Bizottságának Elnökségétől*. 26. prez. 795/45. K. sz. határozata. Kelt, 1945. március 13.

a felekezeti iskolánál eddig működött tanerői és szerzetes tanítónői, amennyiben az állami törvényeknek megfelelnek, továbbra is alkalmaztassanak.”⁷³

Ez a levelezés azért érdekes, mert még azelőtt született, hogy Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa az egyházi iskolák sorsáról és magyar tannyelvű osztályok és iskolák nyitására döntött volna. Hisz a fellebbezés 1945. április 5-i keltezésű, míg a magyar tannyelvű osztályok és iskolák nyitására pedig április 20-án született tanácsrendelet. Az egyházi iskolák jelen esetben Beregszász város Nemzeti Bizottsága Elnökségének fennhatósága alá kerültek. Utóbbi hatóság pedig a „*Magyar tannyelvű elemi iskolák megnyitásának engedélye feltételei*” című rendelet magyar nyelvű változatát megküldte a római katolikus egyházközösségnek. Közben azonban a felekezeti iskola egykori apácatanítóiból voltak olyanok, akiket az új hatalom *átvett*, mivel képzettségük és nyelvtudásuk *megfelelő* volt. Ezek közé tartozott például Tóth Vilma (Adoráta), akit Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Közoktatási Megbízotti Hivatala 1945. augusztus 20-i levelében felszólított, hogy mihamarabb jelenjen meg a Beregszászi Tanfelügyelőségen, hogy letegye hivatali esküjét. Ugyancsak ebben a levélben a fent említett apácát a Bótrágyi Magyar Tannyelvű Elemi Iskola tanítónőjévé nevezték ki havi 1174 pengő fizetéssel.⁷⁴ Ugyanőt a fent már említett Povhan Fedor körzeti tanfelügyelő még ugyanazon év október 20-án áthelyezte a jánosi iskolába,⁷⁵ egykori apácátársát, Kocsák Getúlia nővért pedig Kisbégányba.⁷⁶ Igaz, hogy a római katolikus zárda iskolaépületét 1945. október 6-i rendeletével Beregszász város Nemzeti Bizottságának Elnöksége átadta a város rendelkezése, hogy ott általános iskolát üzemeltessenek,⁷⁷ de az egykori elemi iskola épületében viszont engedélyezte a katolikus iskola beindulását, mivel az ott tanítók az 58/1945. számú tanácsrendeletben foglaltaknak megfeleltek.

Több részlet azonban eddig nem került elő az iratokból. Annyi azonban bizonyos, hogy 1946. november 19-én Pásztor Ferencet hivatalosan felkérték, hogy adja át az iskolát az államnak.⁷⁸

⁷³ Beregszászi Római Katolikus Könyvtár, Pásztor Ferenc 86. sz. 5. fellebbezése: *Magyar nyelvű tanítás* címmel. Kelt, 1945. április 5.

⁷⁴ Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai. *A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Közoktatási Megbízotti Hivatalának 65.271/1945. számú levele*. Kelt, 1945. augusztus 20. (A Római Katolikus Püspöki Levéltárban található forrásokat Tegze József bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök neki.)

⁷⁵ Uo. *A Beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2125/1945. számú utasítása*. Kelt, 1945. október 20.

⁷⁶ Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai. *A Beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2130/1945. számú utasítása*. Kelt, 1945. október 20.

⁷⁷ Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai. Beregszász város Nemzeti Bizottsága Elnökségének 6335/1945. számú rendelete *A római katolikus iskola épületének átadásáról a Nemteljes középfokú iskola igazgatóságának*. Kelt 1945. október 6.

⁷⁸ SZENDREY 2011, 131.

Az 1946/47-es tanévet Kárpátalján a közoktatásban már a teljes szovjetesítés éveként könyvelték el. Igaz volt ez a beregszászi magyar iskolákra is. Erre az időre felszámolták az egyházi iskolákat, betiltották a hittanoktatást, az oktatási szinteket a szovjet mintához igazították, a rendszerben bennmaradó tanárokat pedig vagy rendszeresen megfélemlítették, vagy sikeresen agymosták. A vidék magyar lakossága másodrendű állampolgárrá vált, hisz saját nyelvükön középiskolai érettségit nem tehettek, ebből kifolyólag feljebb lépniük nem lehetett. Voltak azonban olyanok, akik ukrán tannyelvű intézményben tettek érettségit, hogy aztán továbbtanulhassanak. Utóbbiak száma azonban eléggé elenyésző volt. Magyar nyelven csak 1953-ban nyílt meg az első középiskola.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

1. A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 1050/1945. számú, 1945. május 3-án kelt rendelete *A magyar párhuzamos osztályok és iskolák nyitásáról*. L.: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 27. lap
2. A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 1086/1945. számú rendelete *Az 1944/45. tanév befejezéséről*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 28. lap
3. A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 23/1945. számú rendelete *Az iskolai bélyegzők szövegéről és formájáról*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 1. lap
4. A beregszászi körzet tanfelügyelőjének 24/1945. számú rendelete *A politikai foglalkozás bevezetéséről az iskolákban*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 1. lap
5. *A Beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2130/1945. számú utasítása*. Kelt, 1945. október 20. L.: Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai.
6. A beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2501/1945. számú rendelete *Az iskolákban történelem hitoktatás megtiltásáról*, L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 43. lap
7. A beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2501/1945. számú rendelete *Az iskolákban történelem hitoktatás megtiltásáról*, L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 43. lap
8. Beregszász város Nemzeti Bizottsága Elnökségének 6335/1945. számú rendelete *A római katolikus iskola épületének átadásáról a Nemetljes középfokú iskola igazgatóságának*. Kelt 1945. október 6. L.: Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai.
9. *Beregszász város Nemzeti Bizottságának Elnökségétől. 26. prez. 795/45. K. sz. határozata*. Kelt, 1945. március 13. L.: Beregszászi Római Katolikus Könyvtár
10. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 29-én kelt 40.02.I-IV. szám alatti határozata *A munkahely-igénylési kérvény benyújtásáról*. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 3. lap
11. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 26-V-1944. számú rendelete. L.: KTÁL P-2595. fond, 1. opisz, 4. ügyirat, 5. lap
12. *Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Közoktatási Megbízotti Hivatalának 65.271/1945. számú levele*, kelt, 1945. augusztus 20. L.: Munkácsi Római Katolikus Püspöki Levéltár, az 1945. év iratai
13. KTÁL 410. fond, *A Beregszászi Kereskedelmi Iskola iratai*
14. KTÁL 432. fond, *A Beregszászi Állami Gimnázium iratai*, 1–2. opisz
15. KTÁL 434. fond, *A Beregszászi Elemi Népiskola iratai*
16. KTÁL 67. fond (*Beregszász megyei város polgármesterének iratai*), 3. opisz, 207. ügyirat
17. KTÁL P-2595. fond, 1. opisz
18. KTÁL, P-14. fond, 1. opisz, 51. ügyirat
19. Pásztor Ferenc 86. sz. 5. fellebbezése: *Magyar nyelvű tanítás* címmel. Kelt, 1945. április 5. L.: Beregszászi Római Katolikus Könyvtár

20. Korabeli sajtócikkek
21. NÁDAS Anna: Vizsgálják a magyartannyelvű nemteljesfokú középiskola. *Vörös Zászló*, II. évf., 43. (52.) szám. 1946. május 26.
22. Sz.n.: 9-től 10-ig a beregszászi magyar elemi iskolában. *Vörös Zászló*, I. évf., 2. szám. 1945. december 6.
23. Sz.n.: A beregszászi hetosztályos iskola szilveszteri estje. *Vörös Zászló*, II. évf., 2. szám. 1946. január 6.
24. TÓTIN Viktor: A beregszászi nemteljesfokú középiskola élete. *Vörös Zászló*, II. évf., 42. (51.) szám. 1946. május 23.
25. URAY Rozál: A berehóvi iskolák a számok tükrében. *Vörös Zászló*, II. évf., 61. (70.) szám. 1946. július 28.
26. *Вісник Народної Ради Закарпатської України /Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Hírtmondója/* 1944. december 15.
27. Постанова НРЗУ // *Молодь Закарпаття*, 29 липня 1945 р.
28. Szakmunkák és tanulmányok, cikkek
29. *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*. összeállította: Mészáros István. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
30. Az 1944–45-ös tanév. Lengyel Ágota visszaemlékezése. In *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Szerk.: Benda István, Dr. Orosz László. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
31. BALOGH Sándor: *Sorsüldözöttek*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.
32. BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történeti visszatérés után 1939–1945*. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Nyíregyháza, 2005.
33. CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából*. PoliPrint, Ungvár, 2004.
34. DALMAY Árpád: Magyar nyelvű oktatás Beregszászon és körzetében 1945-től napjainkig. Beszámoló elhangzott a beregszászi öregdiákok 1988. évi balatonvilágosi találkozóján. In Szerk.: BENDA István, Dr. OROSZ László: *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
35. DUPKA György: „Ne ítéljete el...!” *Zsidó népiértés, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991)*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2015.
36. FEDINEC Csilla, VEHES Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, 2010.
37. FEDINEC Csilla: A rendszerváltás Kárpátalja oktatásügyében 1944–1945-ben. *Pánsíp*, 1997/3.
38. FEDINEC Csilla: Nemzetiségi iskolahálózat és magyaroctatás Kárpátalján. *Fórum, Társadalomtudományi szemle*, 2001 /1.
39. *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány. Ungvár, az UzsNU „Hoverla” Kiadója, 2011.
40. KARSAI László: A végső döntésképtelenség. *Századok*, 148. évf. 2014. 1. szám.
41. *Magyar Zsidó Lexikon*. Szerk.: Ujvári Péter, 1929. 109.o. A kötet HTML változata elérhető: <http://www.elib.hu/04000/04093/html/index.htm> (utolsó letöltés: 2015-12-10)
42. MOLNÁR Judit: A zsidók utazásának korlátozásától korlátlan deportálásukig. *Századok*, 148. évf. 2014. 6. szám.
43. MÓRICZ Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.
44. SZABÓ József János: *Az Árpád-vonal. A magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944*. Timp Kiadó, Budapest, 2002.
45. SZENDREY Anita: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949). In *Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. 2011/1
46. UNGVÁRI Krisztián: Mesterterv? A deportálások döntési mechanizmusa. *Századok*, 149. évf. 2015. 1. szám.
47. ВИСЬЦЬКА, Таміла. *Три сходинок до самоствердження. Освіта, трудова і громадянська діяльність жінок Закарпаття*. Ужгород, Ліра, 2006.